

ODGOJ I GRAĐANSTVO

Primljeno:
23. 4. 2007.

Izvorni
znanstveni rad

UDK 257
37.014.52

PASCUAL CHÁVEZ VILLANUEVA

Via della Pisana, 1111
Cas. post. 18333
00163 Roma-Bravetta, Italija

Sažetak

U današnjem društvu valja posebno poraditi na integriranju odgoja u kulturu i na promicanju škole koja odgaja za vrednote. Pojašnjavajući tu početnu misao, autor podsjeća na klasičnu paideiu i njezin utjecaj na školski model na Zapadu. Kršćanstvo od svog nastanka razvija specifičnu, »kršćansku paideiu« te novi kulturalni i odgojni model. Danas, na početku 21. st., potrebno je iznova definirati ciljeve odgoja kako bi se uspostavila ravnoteža između osobnog odgoja i obrazovanja i enciklopedijske informiranosti. Valja povezati obitelj, nastavnike i kulturalne institucije, imati na umu društvenu ulogu odgoja i obrazovanja te kod odgajnika promicati sposobnost analize društva i kulture. Katolička škola, kao odgojna ustanova, pozvana je promicati suradnju škole i novih kulturalnih čimbenika. Definiranje uloge škole uključuje odnos škole i odgoja, škole i društva, te škole i evangelizacije. Današnji prijedlog salezijanske škole izvorno je i povijesno određen don Boscovim odgojnim sustavom. Valja prereći don Boscovo geslo »pošten građanin i dobar kršćanin« za odgojno okruženje 21. stoljeća i za izgradnju dostojnije ljudske budućnosti za sve mlade.

Ključne riječi: klasična paideia, kršćanska paideia, suvremena katolička škola, don Boscov odgojni sustav

Današnje čovječanstvo u dramatičnoj je situaciji zbog rascjepa između odgoja i društva, koji se pooštrava sve većom razlikom između škole i građanstva. Dopustite mi da ovaj govor započnem parafrazirajući slavni izričaj Pavla VI (EN 20), jer mi omogućuje da prikladno predstavim današnji složeni problem odgoja te da predočim njegovo odgovarajuće rješenje pomoću integracije odgoja u kulturu – bilo vlastitu, bilo sveopću – i škole koja odgaja za vrednote. Jedino će tako odgoj biti potpuno humanizirajući – kao što je to

kultura – i jedino će se tako škola moći pretvoriti u promicateljicu i stvarateljicu odgovornog građanstva.

1. ODGOJ I ULJUDBA

Nijedno društvo ne može postojati bez barem osnovnog oblika odgoja, zahvaljujući kojemu se mladim naraštajima prenose vrednote, ideali, spoznaje i poimanja općeg odredišta.¹

¹ L. Kroeber, jedan od velikih antropologa kulture, to je opisao vrlo plastično: »Uzmite jaja mrava

Informalni odgoj – povijesno, prvi odgojni model – odvija se prvo u obitelji, a zatim u progresivnoj inicijaciji u zajedničarskim aktivnostima: odnosima s rodbinom i susjedima, raznim oblicima naukovanja, sudjelovanju u poslu, blagdanima, slavlji- ma, religijskom obredu. Dijete tu usvaja jezik i spoznaje, navike, vjerovanja, tradicije, ponašanja i društvena pravila koja su nužna za njegovo uključivanje u skupinu. Odgojna ustanova uvijek je društvo, obiteljsko ili građansko.

S napretkom društva, odgoj se razvio kao specifična služba, povjerena skupinama ili posebnim institucijama, a to su osnovna, niža i viša srednja škola te sveučilište. Njihov je zadatak bio nastaviti taj proces građanske inkulturacije, tj. uključivati pojedince u društvo kojemu pripadaju, istovremeno promičući napredak čovječanstva. Formalni odgoj, onaj koji je vezan uz odgojne sustave raznih nacija, ima zadatak očuvati dragocjenu baštinu prošlosti kako bi odgovorio na izazove sadašnjosti i pripremao za budućnost.

1.1. Klasična *paideia*

Odgojni model modernih društava u biti potječe od grčko-latinske i judeokršćanske kulture.² Bilo to dobro ili loše, činjenica je da je taj školski model obilježio Zapad, kao i sve zemlje koje su prihvatile ekonomsku, političku, društvenu i odgojnu modernizaciju. Njegove su dobre značajke promicanje jedinstva ljudske obitelji, dok se loše očituju u žrtvovanju kulture svojstvene pojedinim narodima, uz istovremeno miješanje jedinstva s jednoličnošću. U čast »uljudbe« žrtvovana je inkulturacija te je nametnuta »transkulturaciona« ili hegemonijski prijenos jedne kulture na drugu!

Grčki ideal odgoja nudio je »građanski« humanizam, tj. način življenja u gradu po

čovjekovoj mjeri. Srž te izvorne pedagogije, nazvane »paideia«, njezina »duša«, jest formiranje cjelovita čovjeka: tijelo, duša, zamišljaj, razum, značaj, duh. Mladi čovjek razvijao se pomoću tjelovježbe, glazbe, plesa, matematike, gramatike, čitanja, humanističkih i prirodnih znanosti, retorike, umjetnosti i filozofije. Poznavanje velikih autora nudilo je modele hrabrosti i plemenitosti, a mladi su se tako uvodili u nasljedovanje junaka. Osobito valja spomenuti kako je helenistički genij stvorio sve intelektualne, praktične i umjetničke predmete, od kojih još uvijek žive naši odgojni sustavi, a to su: gramatika, matematika, geometrija, povijest, kazalište, kiparstvo, glazba, pravo, retorika, filozofija, političke znanosti, medicina i fizika.

obaju spolova: svježa jaja, na kojima se još nije ležalo. Uništite sve druge jedinke i sva druga jaja te vrste. Brinite se za taj par jaja što se tiče topline, vlažnosti, zaštite i hrane. Sveukupno će se 'društvo' mrava, sa svim svojim sposobnostima, moćima, ostvarenjima i aktivnostima vrste reproducirati i to bez smanjenja, u jednom naraštaju. Odvedite pak na neki pusti otok ili ograđeno područje dvije stotine djece u najboljem fizičkom stanju, najviše klase i najciviliziranije nacije, dajte im vrijeme potrebno za prilagodbu i hranu. Izdvojite li ih potpuno od njihove vrste, što ćete postići? Uljudbu iz koje su istrgnuti? Deseti dio te uljudbe? Ne! Niti djelić postignuća najzaostali- jega divljeg plemena. Dobit ćete tek gomilu nijemaka, bez umijeća i spoznaja, bez vatre, bez reda, bez religije. Uljudba će biti izbrisana unutar tih granica; ne dezintegrirana, ni ranjena, nego jednostavno izbrisana. Nasljednost mravu čuva sve što on jest, iz naraštaja u naraštaj. Međutim, nasljednost ne održava i nije sačuvala, jer to ne može, ni jedan jedini djelić uljudbe, koja je jedina nešto specifično ljudsko.« (G. MURDOCH, *Cultura y Sociedad*, México, 1987, str. 72)

² Istina je da su i kulturalne tradicije Kine, Indije i Egipta također proizvele zadivljujuće pedagoške oblike kojima se još može nadahnuti naš svijet, ali njihove odgojne metode nisu znale ni za sustavnost ni za sveopće širenje grčko-rimskog modela koji je proširen na Zapadu.

Nasljedujući Grke, Rimljani su širili humanističku pedagogiju vezanu uz klasičnu kulturu. Ciceron je grčku riječ »paidéia« preveo latinskom riječju »humanitas«. Na taj se način udaljio cilj odgoja, koji više nije usredotočen prvenstveno na praćenje, nego je usmjeren na to da odgajnik postane potpun čovjek.

1.2. *Kršćanska pedagogija*

Širenje kršćanstva u cijelome Rimskom Carstvu izazvalo je novu kulturalnu sintezu, u kojoj su se klasične vrednote, obogaćujući se, integrirale s evanđeoskim viđenjem svijeta i ljudske sudbine. Te su se vrednote usredotočile na određeno viđenje ljudske osobe i na njezinu transcendentnu sudbinu, na ideal obitelji i opće dobro, na poimanje rada i na odnos prema prirodi, na viđenje ekonomije i politike, na ideju vlastite nacije i njezinih odnosa s ostatkom svijeta. U tom ozračju razvijaju se prava čovjeka, demokracija, moderna znanost, reprezentativna država, istraživanje i korištenje zemlje, te sveopće pravo.

Kad bismo htjeli ukratko opisati tipične vrednote koje je taj model odgoja proizveo u kulturi modernog čovjeka, trebali bismo navesti sljedeće elemente: vlastito viđenje čovjekove sreće koje se promatra u božanskoj ekonomiji, poštivanje duha i slobode, osjećaj za stvaranje i nadilaženje, razboritost prema svemiru koji treba upoznati i iskoristiti, potreba za poduzetnošću i razlikovanjem, nastojanje za nadvisivanjem, smisao za takmičenje, skrb za grad i za ljudska prava, sklonost da se služi općem dobru pomoću kompetentnog rada, poimanje osobe koja je stvorena na sliku Božju i pozvana na vječni život. Klasični odgoj postizavao je svoj cilj kad su se mladi uvjerali da, kao što kaže Pascal, »čovjek neizmerno nadvisuje čovjeka«.

1.3. *Prema novom kulturalnom i odgojnom modelu*

Iako na neki način paradoksalno, upravo je uspjeh klasičnog odgoja doveo do njegove dezorijentacije budući da je pedagogija promicala onaj čudesni razvoj spoznaja koji je doveo do tehnološkog razvoja i do nastanka modernog duha. Danas je vrlo teško definirati odgoj u kulturi obilježenoj pluralizmom uvjerenja i ponašanja, prolaznošću i brzom zamjenom spoznaja, socijalizacijom kulturalnih dobara, sveopćim školovanjem i masovnim pohađanjem sveučilišta, prevladavajućom ulogom javnih priopćajnih sredstava u modernoj kulturi, razvojem kvaternarnog područja koje daje posebno važno mjesto stanim inovacijama i istraživanjima.

Prema tome, nije čudno što tradicionalne odgojne institucije, kao što su škola ili sveučilište, doživljavaju krizu u svijetu koji se ubrzano mijenja i koji teško prihvaća elite i unaprijed ustanovljene hijerarhije, gdje postoje snažne antiintelektualne struje koje su protiv onih koji imaju znanje i čija bi moć, kao što se kaže, zasigurno dovela do ovladavanja društvom te do militarizma i ekološkog uništenja.

Imajući na umu sadašnje stanje pedagoških i filozofskih razmišljanja, vrijedi istaknuti *neka temeljna usmjerenja*:

1. Danas je više nego ikad važno ponovno definirati ciljeve odgoja. Dvotisućljetna tradicija klasičnog i kršćanskog odgoja nudi uvijek valjan odgovor potvrđujući da je cilj odgoja oblikovanje duha koji je sposoban slobodno prosuđivati i odgovorno se uključiti u društvo. Pedagoška je kontradikcija svesti školu na obično sredstvo ideološke reprodukcije, na političku indoktrinaciju, na svojevršno vojno uvježbavanje ili jednostavno na tehničko obrazovanje

- koje traži ekonomski sustav. Ne nije-
 čući praktične ciljeve odgoja, njegov
 najuzvišeniji cilj je humanističkoga re-
 da; riječ je o suradnji s mladim čovje-
 kom u teškom umijeću učenja kako da
 postane osobom.
2. Valja uspostaviti razumnu ravnotežu
 između osobnog obrazovanja učenika
 i njegove enciklopedijske informirano-
 sti. Čudesan razvoj spoznaja na svim
 poljima danas onemogućava sažeto usva-
 janje sveukupnog znanja. U modernoj
 kulturi odsada valja naučiti živjeti s ne-
 izmjernim prostorom neznanja koji pred-
 stavljaju široka područja znanosti rezervirana za stručnjake sve specijalizirani-
 jih predmeta. Stoga je nužan zajednički
 napor kako bi se shvatio i potvrdio hu-
 manistički i etički cilj znanja koje se
 poučava. Škola će, sa svoje strane, nasto-
 jati da se shvati kako je spoznaja važ-
 nija od znanja, jer jedino ona vodi k
 moralnoj odgovornosti i mudrosti.
 3. Obitelj, kao prvo odgojno okruženje,
 i stručni nastavnici i dalje imaju svoje
 mjesto u modernom društvu. Ne može
 se, izgovarajući se političkom i ekonom-
 skom racionalizacijom, školu pretvara-
 ti u sredstvo moći, ekonomske mani-
 pulacije, socijalne i ideološke reprodukcije,
 a da se pritom ne zapadne u kon-
 tradikciju. Iskustvo pokazuje da nije-
 dan odgojni projekt ne može uspjeti
 bez sudjelovanja obitelji, kompetent-
 nih nastavnika i živih čimbenika poje-
 dine kulture. U određenoj naciji od-
 gojna politika treba prije svega promi-
 cati jednakost mogućnosti s obzirom
 na poduku na svim razinama, stavlja-
 jući državne resurse u službu odgojnog
 sustava. Uloga poticanja, animiranja i
 koordiniranja odgojnih zadataka pri-
 pada državi, ali poslanje odgoja i po-
 dučavanja pripada ljudskoj zajednici,
 obitelji, školi, sveučilištu, svim kultu-
 ralnim institucijama koje tvore odgoj-
 no okruženje u pravom smislu riječi.
 4. Iako treba braniti humanističku per-
 spektivu odgoja, valja priznati da je ško-
 la u prošlosti mogla više ili manje svjes-
 no promicati individualizam koji je
 malo vodio računa o odgovornosti na-
 stavnika i učenika za društvenu prom-
 jenu. Valja poraditi na preispitivanju
 kultura koje sada – barem načelno –
 vrednuju solidarnost i težnju sviju pre-
 ma razvoju i pravdi. Humanističko ob-
 razovanje osoba i dalje zadržava svu svo-
 ju važnost. Međutim, valja također na-
 glasiti, mnogo više nego u prošlosti,
 društvenu ulogu odgoja. Jedna od naj-
 dubljih promjena naše epohe jest ras-
 tuće uvjerenje da je združenim ljud-
 skim naporima moguće mijenjati svako
 društvo. To zahtijeva odgoj za društve-
 nu odgovornost, u građanskom i po-
 litičkom smislu, shvaćenu u najširem
 smislu riječi, kao graditelja grada. Taj
 vid odgoja prijeko je potreban u svijetu
 koji traži pravdu i sveopće sudjelova-
 nje u kulturi. Odgoj se odsada shvaća
 kao služenje pojedincu, ali i kao čimbe-
 nik razvoja i promicanja cjelokupnoga
 društva.
 5. Prema tomu, sposobnost analize druš-
 tva i kulture sastavni je dio svakoga
 ljudskog obrazovanja. To ne znači da
 se svaki student treba specijalizirati u
 sociologiji, nego da, u kulturi koja se
 ubrzano mijenja, svi trebaju razlučiva-
 ti u kontekstu pluralističkih vrednota
 i suprotnih ideologija. Obrazovanje za
 društveno razlučivanje je potreba želi
 li se izbjeći etička neodređenost i gu-
 bitak identiteta. U drugim su vreme-
 nima okruženje i postojane institucije

pomagale pojedincima da se smjeste u središte kulture. Danas je odgovornost postala velikim dijelom osobna. Klasični je odgoj učio analizirati velika književna djela iz prošlosti; moderni odgoj, ne zanemarujući tu sposobnost, mora pripremiti učenika za analiziranje živih kultura, vrednota koje u njima prevladavaju, njihova razvoja, njihova utjecaja na mentalitet i ponašanje. Odgajati danas znači podučiti osobu da samu sebe bez prestanka odgaja u promjenjivom kulturalnom okruženju i u društvu koje se neprekidno mijenja. Odatle potreba za trajnim odgojem, što je zahtjev koji se ne može izbjeći.

6. U modernom društvu kulturalni pluralizam postavlja nove i teške probleme odgovornima u odgoju. Rješenje lažne racionalnosti navodi određene vlade na odgojnu politiku koja se jednostavno ne obazire na religiozna i moralna uvjerenja obitelji, vezujući te vrednote uz područje privatnoga. To znači zaboraviti prvotno pravo obitelji da svojoj djeci prenose vlastita uvjerenja i duhovno nasljedstvo.³ Odgojna politika koja poštuje kulturalni pluralizam, sačuvati će primjereno mjesto religioznoj poduci i moralnom obrazovanju. To je jedna od najsavršenijih konkretizacija »slobode odgoja«.

Kao što se vidi, upravljanje modernim odgojnim sustavom postavit će pred društvo vrlo složene administrativne probleme. Međutim, najveći izazov predstavljaju pitanja moralnoga i kulturalnoga reda.

2. DANAŠNJI KONTEKST ODGOJA, NOVE KULTURE

Nastajanje »novih kultura« je pojava koja se ponavlja tijekom povijesti, obilježujući sve velike povijesne promjene. No-

vu kulturu uvijek je teško tumačiti, budući da je stvarnost »in fieri«, nešto što se upravo odvija. Međutim, naše je razdoblje, možda više od bilo kojega drugoga, nastojalo razumjeti duševno stanje koje obilježava naraštaje koji zamjenjuju jedni druge. Izričaj »nova kultura« stvoren je upravo zato da bi se uočile *vrednote ali i protivvrednote koje oblikuju duh našeg vremena*.

Novina tog izričaja sama po sebi ne ukazuje na stvaranje apsolutno izvornih vrednota, nego na različito naglašavanje nade, čežnje i tjeskoba koje razlikuju naše društvo od onih koja su mu prethodila. Nastanak nove kulture često prati napredovanje *kontrakulture*, koja dovodi u krizu vrednote i institucije koje su do tog trenutka bile prihvaćene u nekoj skupini.

2.1. Tipične težnje

Prvi letimičan pregled otkriva nam neobičan sklop relativno novih i suprotstavljanih težnji, od kojih se mnoge predstavljaju kao pokreti koji nešto zahtijevaju: ekološki, pacifistički, feministički, zemlje u razvoju, pokreti oslobođenja, religiozne obnove. Pored nemalog broja velikodušnih oblika zalaganja, šire se i zabrinjavajući stavovi: moralni permisivizam, prevladavajući individualizam, neobuzdani konsumerizam, širenje droge, »gay« pokret itd.

³ Ivan Pavao Drugi je, govoreći članovima Papinskog vijeća za kulturu, rekao: »Često poimanja o čovjeku u modernom društvu postaju sustavi mišljenja koji teže prema udaljavanju od istine i isključivanju Boga, jer se smatra da tako potvrđuju prvenstvo čovjeka, u ime njegove pretpostavljene slobode i njezina potpunog i slobodnog ostvarenja. Djelujući na taj način, te ideologije uskraćuju čovjeku njegovu konstitutivnu dimenziju osobe koja je stvorena na sliku i priliku Božju. Ta duboka lišenost danas se pretvara u istinsku prijetnju za čovjeka jer vodi prema poimanju čovjeka bez ikakva odnosa s transcencijom« (19. studenoga 1999).

Analitičari se kolebaju pri ukazivanju na temeljne težnje, a njihova će tumačenja biti različita s obzirom na različito stajalište svakoga od njih.

2.2. *Pet glavnih obilježja*

Želio bih ukazati na pet glavnih obilježja koja se čine posebno prikladnim za označavanje novog mentaliteta. Riječ je o isto toliko smjernica koje se predstavljaju kao opće i trajne te kao one koje će uobličiti našu budućnost. To su: opća uznemirenost za budućnost, sveopća potreba za pravdom i mirom, pojava novih vrednota, nova vrsta odnosa između muškarca i žene, težnja za svjesnom izgradnjom budućnosti. Nekoliko kratkih napomena pomoći će nam da pojasnimo naše stajalište.

1. U gotovo svim društvima postupno se razvija osjećaj straha i tjeskobe, pretvarajući se u opći nijemi strah od uništavanja prirode i okoliša (usp. sastanak Ujedinjenih naroda, održan u Johannesburgu u Južnoj Africi od 26. kolovoza do 4. listopada 2002). Svi se boje nepredvidivih posljedica biološkog eksperimentiranja i sa strepnjom misle na budućnost ljudske obitelji suočeni s nepodnošljivim opasnostima nuklearne apokalipse. Osjećaj egzistencijalne tjeskobe u svima nama izaziva osnovnu reakciju, radikalno traženje preživljavanja ljudskoga roda. Današnja kultura pokazuje ne samo krizu ponašanja ili krizu ateizma, nego je u pitanju i sâm čovjek. Religijska oskudica, o kojoj je govorio mladi Marx, nije svojstvena samo proleterima. Duhovna oskudica danas pogađa sve klase koje tvore moderno društvo. Velika napast naših dana je fatalizam i osjećaj nemoći pred krajnje složenim problemima koji sve nas nadilaze. Unatoč tomu, najbolji du-
2. Sveopće traženje pravde i mira snažno je u naše vrijeme. Iskazujući međusobnu solidarnost, naši suvremenici drže kako se sve manje može podnositi činjenica da bijeda postoji istovremeno uz izobilje. Svjesni smo toga i da neki pokreti nisu bezazleni, smatram da se npr. »Social forum« ili »Antiglobal« mogu ubrojiti među neke od takvih reakcija. U svijetu se općenito teži konačnom ostvarivanju načela jedinstva, pravde i suodgovornosti u slobodi i poštivanju svih ljudi. Priprema se neka vrsta kulturalnog univerzalizma. Više nego ikada, obrana ljudskih prava pojavljuje se kao zahtjev i znak oslobođenja. Mnogi smatraju nepodnošljivim to što moderni svijet krši njihovu temeljnu slobodu, pravo na razvoj i nadasve njihovu punu slobodu. Stoga ne čudi da je i papa Ivan Pavao Drugi govorio o potrebi za globalizacijom ljudskih prava, solidarnosti i mira.
3. Naglašavanje novih vrednota postavlja odgajatelja pred nove zadaće. Jesmo li dostatno osjetljivi na vrednote koje traže naši suvremenici, posebice novi narštaji i mlade nacije? Nastojimo li shvatiti tjeskobe koje se izražavaju pomoću vrednota koje se danas snažno ističu, kao što su npr. poštivanje identiteta, kakvoća života, pristup odgoju, kulturi, komunikaciji, nova uloga žene, poštivanje rada i slobodna vremena, traženje zajedničarskog života, novo zanimanje za religiozno, ponovno vrednovanje tolerancije pluralizma, otkriće obitelji, međugeneracijski dijalog, pozornost pre-

ma onima koji su drugačije sposobni te sveopća težnja prema miru i slozi. Valja osim toga znati razlučiti znatizeljno traženje religioznih iskustava, kao što je »New Age«, što se očituje kao nova potreba u najrazličitijim okruženjima, posebice među mladima. Među novim potrebama posebno mjesto treba dati općoj svijesti da svaka osoba ima svoje dostojanstvo i svoja prava te da može opravdano težiti za slobodnim sudjelovanjem u zajedničkim stvarima. Kulturalne težnje nikada nisu bez dvosmislenosti, ali zasigurno uvećavaju nadu. To novo obilježje nade možda je jedan od najsigurnijih znakova koji obilježavaju nove kulture. Na odgajateljima je posebice odgovornost za shvaćanje, razlučivanje i prenošenje tih novih vrednota.

4. Novi odnosi muškarca i žene također predstavljaju povijesno značajan kulturalni zaokret. Nije riječ o jednostavnom pokretu potvrđivanja, koje su mnogi, osim toga, priznali s velikim zakašnjenjem. Nalazimo se pred traženjem novog položaja žene u modernom društvu, posebice u onim nacijama ili kulturama koje i danas suzbijaju svaki glas i vrstu aktivnoga društvenog sudjelovanja. Traži se nova ravnoteža ženskoga na razini sveukupnoga čovječanstva. Ta se kulturalna činjenica sada bolje uočava u svojoj složenosti i sa svime što ona uključuje. Ako žena u zajednici dobije slobodu i odgovornost jednaku muškarcu, tada ima pristup većoj čovječnosti. Time će se okoristiti sveukupni ljudski rod, i žene i muškarci. S toga se stajališta shvaća da su i muškarac i žena pozvani biti subjekti i sudionici u promjeni uloge žene. Drugim riječima, i muškarac i žena pozvani su zajedno rasti u svojoj nužnoj i

nezaobilaznoj komplementarnosti. Riječ je o evoluciji koja se odnosi na čovječanstvo kao takvo, te o jednoj od najdubljih promjena koje je ikada upoznala moderna kultura. Nalazimo se tek na počecima kulturne evolucije koja poziva sve, osobito političare i odgajatelje, da učine nužnu uslugu ljudskom biću kao takvom.

5. Sveukupna ljudska obitelj teži ka svjesnoj izgradnji budućnosti. Nikada kao danas ljudska bića nisu imala toliko sličnu svijest o svome jedinstvu i međuovisnosti. Po prvi put u povijesti, čovječanstvo je u svojoj cjelini pozvano uzeti u ruke svoju budućnost i svjesno izgrađivati nov svijet, dostojan čovjeka i svih ljudi. Riječ je o viđenju kulture koje nadilazi običnu prilagodbu vrednotama prevladavajućim u društvu kojim napose upravlja ekonomizam. Kultura budućnosti bit će kultura za koju će čovjek izgraditi samoga sebe polazeći od svojih uvjerenja i od svojih najplemenitijih predodžbi. Kultura se u biti pojavljuje kao stvaranje i sloboda, te je prema tome moralno djelo. Upravo je potvrđivanje toga ideala ono što novi naraštaji i nove nacije očekuju od svojih odgajatelja te intelektualnih, političkih i duhovnih vođa.

3. KATOLIČKA ŠKOLA, ODGOJNA USTANOVA

Stoljećima je škola bila poistovjećivana s određenom idejom uljudbe priznajuću da i sama ima uljudbenu ulogu. Čini se da je ta postavka danas uzdrmana budući da se sada stvara nova kultura koju prenose snažni suparnici koji su osvojili područje podučavanja, istraživanja, dokumentacije i informacije. Školama sada valja otkriti kako prijeći od kompetitivnosti do suradnje s tim novim djelatnicima kulturalne

proizvodnje. Pritom mislimo npr. na javna priopćajna sredstva, na kulturalne industrije, banke podataka, komuniciranje pomoću satelita, na podučavanje i istraživanja povezana s privatnom industrijom i državom.

Glavni izazov za školu bit će definiranje vlastite uloge u nastojanju da se ekonomski, tehnički i znanstveni rast uskladi s napretkom čovječanstva. Prisjetimo se teoretičara neoliberalizma kao što je Francis Fukujama i njegove teze o *kraju povijesti*.⁴ Hladna racionalnost pragmatizma, sposobnosti ostvarenja prihoda i natjecanja ne usklađuju se lako s logikom znanja ni s besplatnošću solidarnosti. Kao što se vidi, temeljno pitanje, koje je ujedno i pitanje morala, jest pitanje *kulturalne uloge* koje se tiče upravo škole.

U današnjem društvu, u kojemu su u krizi sve ideologije i u kojemu čisti pragmatizam otkriva svoju dramatičnu nedostatnost i svoje destabilizirajuće učinke, odgoj se mora potvrditi kao pričuva etičkih vrednota i mjesto rađanja motivacije, mjesto posvećeno traženju smisla, središte slobodna razmišljanja i pravedne socijalizacije, koji su neophodni za zdravlje svake nacije.

Prema tome, prirodno je da – pred tom panoramom izazova – škola, barem u velikom dijelu zapadnoga svijeta, nastoji uskladiti planove i programe, kao što pokazuje odgojna reforma koja je ostvarena ili se već godinama ostvaruje u mnogim zemljama. Prema teoriji Hannah Arendt, odgoj se smješta »između prošlosti i budućnosti«, između postojanosti i promjene, između tradicije i inovacije.⁵ Unatoč tomu, čini mi se da je važnija *sveopća promjena škole*, određena posebice promjenom dva-ju odnosa: odnosa između škole i odgoja te odnosa između škole i društva, a u školi kršćanskog nadahnuća i odnosa između škole i evangelizacije.

3.1. Škola i odgoj

U prošlosti su obitelj i škola pokrivala sveukupno područje odgoja svakoga mladog čovjeka. Nije bilo slobodna prostora za druge odgojne ili neodgojne utjecaje. Danas se mogu uočiti druge odgojne ustanove, koje ponekad imaju veći utjecaj i od same obitelji ili škole.

- a. Javna priopćajna sredstva su od informacijskih lanaca prešla u istinske i stvarne odgojne mreže, stvarateljice nove kulture, sa svim onim što to uključuje: radionicama modela, širenjem vrednota, načinom organiziranja života, tumačenjem stvarnosti itd. Uzevši u obzir njihovu djelotvornost i kontinuitet, iako se ne predstavljaju s formalno odgojnim namjerama, ona na osobu u formaciji vrše golem utjecaj.
- b. Prostori slobodnog vremena i djelatnosti slobodnog izbora, kojih je sve više i nisu određeni školskim programom, utječu i na izgradnju osobe te doprinose njezinu oblikovanju.

To je prva promjena: nova raspodjela odgojnih ustanova. Škola i obitelj i dalje imaju važnu ulogu, ali više nisu jedine koje posreduju u odgojnom procesu. One

⁴ Usp. F. FUKUYAMA, *Occidente puede resquebrajarse*, članak u kojemu, premda postavlja pitanje »je li 'Zapad' doista cjelovit pojam«, piše: »Terroristički napadi 11. rujna značili su važan zaokret, ali će modernizacija i globalizacija ipak i dalje biti temeljna načela ustroja svjetske politike« (»El País«, internetsko izdanje, 17. 8. 2002).

⁵ Usp. P. DEL CASTILLO, *El futuro de la sociedad es el presente de la educación*, u: »El País«, internetsko izdanje, 16. 9. 2002. Autorica, španjolska ministrica obrazovanja, kulture i športa, tumačeći prijeku potrebu za reformom obrazovanja, odlučno tvrdi da »u određenim vremenskim razdobljima zemlje trebaju prilagođavati svoje obrazovne sustave«. Prema njezinim riječima, »odgoj je na neki način 'mjesto' gdje društva i kulture stavljaju na kocku ono što jesu i što žele postati«.

moraju priznati da danas živimo u ozračju pluralizma ponuda te stoga moraju više nego prije preuzimati zadaću pretvaranja u mjesta na kojima se dobivaju prijedlozi i poticaji koji su možda usporedni ili se razilaze. Odatle nova potreba koju škola uočava, a to je da ona ne bude obična samoposluga informacija i prenošenja podataka, nego mjesto koje osnažuje svjedočene vrednote i razradu onih vrednota koje spajaju ili služe kao kritički filter mnogobrojnih utjecaja koji danas opsjedaju sve osobe, a posebice mlade.

3.2. Škola i društvo

Druga značajna promjena odnosi se na odnos između škole i ljudske zajednice u kojoj škola djeluje. Škola više nije vlasništvo skupine odgajatelja – bili oni redovnici ili država, a obitelji nisu obični klijenti neke odgojne tvrtke kojoj povjeravaju svoje sinove, tražeći pritom specifičnu uslugu koju plaćaju izravno (privatna škola) ili neizravno (državna škola).

Danas se škola sve više uključuje u dinamiku građanske zajednice, koja odgovorno sudjeluje – mora sudjelovati – u programiranju i upravljanju. Ponegdje zakon određuje zajedničarsko upravljanje školom. Odnos između *škole* i *zajednice* danas je obilježen onim što se zove sudjelovanje. Ni zajednica ni obitelji više se ne smještaju izvan škole. Danas više nisu zadovoljne time da imaju učenike. One danas ističu svoje pravo na sudjelovanje u izradi odgojnoga projekta i pravila koja služe kao vodič u odgoju.

3.3. Škola i evangelizacija

Drugi element promjene je odnos *škole* i *evangelizacije* (odnosno, školskog programiranja i kršćanske formacije). Promjena je prvenstveno usmjerena na način predstavljanja kršćanske formacije: utemeljene

ne toliko na kurikularnom zahtjevu koliko na prijedlogu života ponuđenom mladima, koji ga trebaju prihvatiti u ozračju slobode, pa prema tome i slobodnog izbora, bez ikakvih vanjskih nametanja.

To da je evangelizacija ponuda koja se stavlja na raspolaganje u školi valja tim više naglašavati što smo svjesniji pluralističkog okruženja u samoj školi: mnogi nastavnici i učenici više nisu vjernici ili pak pripadaju drugim religijama. Štoviše, odgoj za otvaranje prema etičkoj i religioznoj dimenziji sudjeluje u »učvršćenju cjelovitoga humanizma«, kao što je to ustvrdio Ivan Pavao Drugi.⁶

Ta činjenica potiče katoličku školu da otkrije svoj identitet kao područje evangelizacije te da preispita kako se to ostvaruje u poštivanju puta i religioznog traženja svih članova njezine odgojne zajednice. Prema tome, katolička škola:

- Daje posebno važno mjesto svjedočenju vjere pred običnim teoretskim tumačenjem vjerskih istina. To može učiniti jedino ako u članova odgojne zajednice postoji osobno iskustvo Boga.
- Daje veću važnost svjedočenju života odgojne zajednice, ukoliko je zajednica. Više nije dostatna dobrota nekolicine učitelja, nego je potrebno da zajedničko življenje jasno pokazuje taj alternativni način sučeljavanja sa životom.
- Svjedočenje ne smatra dostatnim. U katoličkoj je školi nužno razvijati kulturu koja je istinski nadahnuta vjerom i prožeta evanđeoskim vrednotama, što se pretvara u izbor, mjerila, metodolo-

⁶ Ivan Pavao Drugi, *Poruka za Svjetski dan mira*, 8. prosinca 2000, br. 20: »Odgoj može doprinijeti učvršćivanju cjelovitog humanizma, otvorenog za etičku i religioznu dimenziju, što daje potrebnu važnost poznavanju i poštivanju kultura i duhovnih vrednota različitih ljudbi.«

giju, organizaciju. Jedino će se tako moći vidjeti antropološka i humanizirajuća dimenzija vjere i njezin doprinos izgradnji uljudbe.

- Osim povezivanja kulture i života, potrebno je i povezivanje između vjere i života, što mora biti vidljivo u životu odgajatelja. »U odgojnom projektu katoličke škole ne odvaja se učenje od odgoja, teorija ili tehnika od mudrosti. Nijedan predmet ne predstavlja samo znanje koje treba usvojiti, nego i vrednote koje treba prihvatiti i istine koje treba otkriti.«⁷

Imajući na umu sadašnji položaj katoličkih škola, s malo redovničkih osoba i brojnim laicima, danas je više nego ikada potrebna formacija laika i njihovo zalaganje u odgojnom procesu, čemu treba biti usmjeren katolički odgoj. To je jedan od elemenata koji će katolički odgoj učiniti proročkim i značajnim. Naravno, nije riječ o »gotovoj činjenici« ili o »nužnom zlu«, nego o svijesti o zvanju i poslanju laika, čija je prisutnost u svjetovnim aktivnostima, kako bi ih se kršćanski animiralo i proželo kršćanskim duhom, tipična za njihovo stanje krštenika. Odgoj je jedan, osobito važan, od tih zadataka.

4. DANAŠNJI PRIJEDLOG SALEZIJANSKE ŠKOLE

U ovom procesu povijesnih promjena, životno je važno da salezijanska škola zna sačuvati svoj identitet crpeći iz don Boscova pedagoškoga genija i sučeljavajući se s današnjim izazovima našega društva.

Don Boscov odgojni »sustav« prakticirao se, preispitivao i usavršavao u onome što je definirano kao »pedagoška radionica« u Torinu-Valdoccu. Prema tome, riječ je o vremenski »obilježenom« sustavu, koji je prilagođen i sukladan vremenu koje

više ne postoji. Taj je sustav međutim uvijek aktualan i životan, ali jedino ako – i kad – ga se ozbiljno aktualizira (»prevede«, inkulturira, premisli, posuvremeni) u svjetlu moderne odgojne problematike, koja je u don Boscovo vrijeme, naravno, bila nepoznata.⁸

4.1. Odgojni projekt

Za don Bosca je pretpostavka za istinski odgojni projekt skrb za zadovoljavanje temeljnih potreba mladi, a to su: hrana, odjeća, stan, sigurnost, rad, fizički i psihički razvoj, uključivanje u društvo, minimum vrednota itd. Nakon toga dolazi – ali ta dva trenutka nisu kronološki odvojiva – istinski odgoj mladog čovjeka usmjeren prema promicanju i širenju kognitivne, afektivne i etičke dimenzije: kompetencija u odlučivanju, osjećaj za moralnu i građansku odgovornost, neophodna temeljna i stručna kultura, svjesno i dosljedno religiozno zalaganje itd.

Ti su ciljevi još i danas aktualni uzme li se u obzir da se, uslijed dubokih promjena do kojih je došlo u društvu, odlučno vraćaju vrednote postojanja i društvene važnosti salezijanskoga odgojnog projekta, kao i one vrednote koje su svojstvene čovjeka, emocionalnoj, naravnoj i nadnaravnoj sferi.

Danas se odgojno zalaganje sve više širi i sve je teže izvršavati i preispitivati zadatke odgajatelja. Ako su nekad postojali jedino dvorište, crkva, radionica i škola, danas imamo razne vrste škola, odgojnih i terapijskih ustanova, zajednica za prihvaćanje dječaka i mladih u poteškoćama,

⁷ CONGREGRAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *La Scuola Cattolica nella soglia del terzo millennio*, 28. 12. 1997, br. 14.

⁸ Usp. F. MOTTO, *Elementi di attualità del Sistema Preventivo di Don Bosco (2003)*. 22. Dani duhovnosti Salezijanske obitelji, Rim, 22-25. siječnja 2004 (CD-ROM uredio J. H. Olarte).

centara za prevenciju ovisnosti o drogama, savjetovašta, humanitarnih akcija za mlade koji žive na ulici, izbjegličkih kampova za velik broj dječaka i mladih, centara za prihvaćanje useljenika... Sve se to ostvaruje u složenom i kozmopolitskom društvu.

Don Bosco je cilj odgoja sažeto izrazio jednostavnim i lako razumljivim izričajem: pomoći mladu čovjeku da postane »pošten građanin i dobar kršćanin«. Tim je izričajem htio izraziti cjelovitost svog ideala: formirati graditelje grada i ljude vjernike. U njemu se vodi računa o svim dimenzijama osobnosti.

Pošten građanin trećega tisućljeća, jasno je, više nije onaj na kojega misli don Bosco, sin vremena u kojemu se »aktivna politika« zamišljala kao djelo bogate i povlaštene manjine, u kojoj bi teško mogli sudjelovati preadolescenti ili adolescenti iz siromašnih slojeva ili iz srednjega sloja koje je don Bosco okupljao u svojim kućama. Nije to ni ono čemu u analizi i vrednovanju društvenih poteškoća teži onaj tko, poput don Bosca, njihove uzroke traži jedino u moralnoj i religioznoj odgovornosti pojedinaca, a ne i u ekonomskim, političkim ili društvenim uvjetima i činjenicama. Nije to ni samo onaj tko uglavnom pasivno primjenjuje zakone, ne stvara probleme pravdi i misli samo na »svoja posla«. Prijelaz iz monarhijskog apsolutizma u liberalni parlamentarizam, a zatim u demokraciju, te pojava »socijalnog pitanja« sa socijalizmom, a zatim marksizam, sindikalizam, društveni nauk Crkve, sveopće traženje aktivnog i demokratskog građanstva ostavili su težak biljeg. Jednako tako kao što ga danas ostavlja nezaustavljivo napredovanje pluralizma, globalizacije i modernih informatičkih i telematičkih tehnologija, te širenje plurikulturalnosti.

Očito je da u toj istoj perspektivi ni današnji *dobar kršćanin* nije više onakav

kakva zamišlja don Bosco i mnogi poput njega: minimum religioznog odgoja, uobičajeno primanje sakramenata, pobožnost prema svecima kao uzorima i idealima kršćanskog života, isključivo čitanje »dobrih« knjiga, apsolutna poslušnost zakonitim crkvenim poglavarima unutar, jedine i istinske, Katoličke crkve, život napredovanja u krepostima koji se na kraju sretno završava kreposnom smrću. Stoljeće teološkog razmišljanja i Drugi vatikanski sabor prošli bi uzaludno, a multireligioznost i multikonfesionalnost današnjega svijeta ne bi ukazivale ni na što.

Valja prema tome postati svjestan da dobro poznatu formulu »poštenu građanin i dobar kršćanin« danas valja preoblikovati na *antropološkom* i na *teološkom planu* i iznova je *povijesno* i *politički* protumačiti.

Obnovljena antropologija morat će među tradicionalnim vrednotama uočiti one koje valja isticati i u postmodernom društvu, ali i nove koje valja predložiti. Obnovljeno teološko razmišljanje pojasnit će odnose između vjere i politike, kao i one među raznim vjerama. Obnovljena povijesno-politička analiza uskladit će odgoj i politiku, odgoj i društveno zalaganje, politiku i građansko društvo.

4.2. *Odgojno okruženje*

Salezijanska škola predstavlja drugi razlučujući element: to je ljudsko ozračje ili »okruženje« koje se udiše u salezijanskoj ustanovi. Postajemo njega svjesni tek kad počnemo o tome razmišljati. Tako se može dogoditi da za dječaka ili mladića okruženje bude neobjašnjivo, iako ga obojica opažaju. To je ono što mi obično nazivamo »obiteljski duh«. Upravo to okruženje, ta vrsta formativne ekologije koja je jedan od bitnih elemenata don Boscova preventivnog sustava, jest ono što taj sustav čini valjanim u svim kulturalnim i religioznim sredina-

ma, kao što pokazuje provjereno iskustvo u Aziji i Africi, gdje većina naših učenika, roditelja i suradnika nisu kršćani, ali u salezijanskoj školi nalaze obiteljsko ozračje u kojemu se osjećaju ugodno, kod kuće.

Don Bosco se posebice skrbio za okruženje. U razdoblju u kojemu su se naglašavala pravila, on je isticao spontanost i prostor koji treba za nju osigurati. U razdoblju mnogih razina autoriteta, don Bosco je naglašavao nužnost obiteljskog ozračja i suživota s odgajnikom, upravo zato što je odgoj za njega bio »*pitiranje srca*«, životno prenošenje vrednota, stvaranje ekosustava u kojemu se udiše optimizam i dobro, u kojemu kruži niz vrednota koje oblikuju osobnost mladoga čovjeka.

Mi se, govorio je don Bosco, zalažemo da dječak postane naš prijatelj toliko te nam otvori srce da bismo mogli utjecati na njega polazeći od samog središta njegova života. Tako ćemo mu moći ne samo ponuditi sredstva za snalaženje u stvarnom životu, nego ga, još više od toga, pratiti u razradi vlastitih mjerila i životnih projekata. Danas to postaje još važnije prisjetimo li se kako u mnogim slučajevima nedostaje obiteljsko iskustvo koje je prva istinska životna škola.

Taj »obiteljski« odnos je najdjelotvorniji, iako ne uvijek svjestan, način da se živi u zajednici i da se bude uveden u društvo. Tu može postojati i odnos hladnog i udaljenog autoriteta; ili pak odnos odgojne formalnosti, odnosno odnos simpatije, intimnosti i postojanog služenja. Ovaj posljednji odnos očituje se u raspoloživosti za dijalog, sudjelovanje, pristup temama koje zanimaju mlade. Takvo je don Boscovo odgojno ozračje.

Prvi zadatak odgajatelja je da bude na igralištu na kojemu se igra utakmica, a ne izvan njega. Ako je istina da u odgajnika postoje sva raspoloženja za ostvarivanje pune vlastita života, jednako je tako istina

da on, ostavljen samomu sebi, može biti u opasnosti da ne ostvari sve svoje sposobnosti rasta ili da ih ne ostvari u potpunosti.

Siguran i smiren odgajatelj, koji je svjestan svojega zadatka i odgovoran, pouzdan ali ne i autoritativan, nastoji uspostaviti iskren dijalog i izazvati konstruktivno sučeljavanje s mladim čovjekom. Životno je uključen u odgojni odnos, a njegova osobnost, prošlost, strahovi i tjeskobe utječu na formaciju odgajnika. Njegova je osoba ona koja odgaja.

U odgajatelju mladi čovjek više ne traži toliko oca koji sve misli umjesto njega, prijatelja koji mu organizira slobodno vrijeme, brata koji se zanima za njegov rast, odrasloga koji zapovijeda ili nadzornika koji prijeti kaznama, nego čovjeka koji je sposoban postaviti se uza nj, pozorniji prema njegovoj osobi negoli prema općim zahtjevima odgoja, spremniji da ponudi pozitivan doprinos razvoju njegovih neizraženih mogućnosti, negoli da bude pozoran jedino na neutraliziranje negativnih i protivnih elemenata.

Prema tome, odgajatelj se više ne smatra vlasnikom i jedinim tumačem sustava, kako bi na taj način nametnuo ili predložio unaprijed formulirane sigurnosti. Odgajatelj nastoji uzmoći da tumači potrebe mladih koje oni sami teško mogu izraziti, trudi se da ih prati u njihovu nimalo laku traženju odgovora na temeljna životna pitanja, zalaže se da ih poštuje u njihovu pravu da budu i da jesu aktivni sudionici. Nastoji svesti svoju premoćnu ulogu na to da, odgajajući druge, odgaja sebe, kad je riječ ili o lakom području sučeljavanja ili o teškom, ali isto tako korisnom, području neizbježnog sukoba.

4.3. *Odgojni prostor*

Don Bosco je htio ostvarivati svoj projekt u suradnji sa širokim krugom osoba.

U utopijskom pokretu širokom kao svijet zamišljao je suradnju i međusobno nadopunjavanje svih angažiranih katolika i svih ljudi dobre volje zainteresiranih za budućnost čovječanstva. Njegovo se konkretno iskustvo, međutim, ostvarivalo ponajviše u jednoj ustanovi. Riječ je o zatvorenom, izdvojenom, nepolitičkom, neovisnom »institucionalnom« sustavu, u kojemu se sve odvijalo u točno određenom samodostatnom odgojnom prostoru, u kojemu su službeno priznati učitelji bili don Bosco i njegovi »sinovi«, a važila je jedina i jednostavna kultura: katolička kultura puka čija je jedina težnja bila priskrbiti sebi dostatna sredstva za zemaljski život, u iščekivanju nesbeske nagrade za taj život.

Čini se da je danas za stvaranje takva prostora nužno *najveće uključivanje*, s odgovarajućom moralnom odgovornošću, *svih odgojnih »djelatnika«*, poželjno *svih odraslih* koji, u različitim ulogama, utječu na odgoj mladih i njihovu sposobnost životnih izbora: roditelja, učitelja, odgajatelja, asistenata, socijalnih djelatnika itd.

Svi su oni pozvani sklapati međusobni savez zajednički stvarajući i provodeći planove i programe, birajući vrijeme i način djelovanja. Naravno, to uključuje i nemalen broj poteškoća, imajući na umu nehomogenost i razlike raspoloživih osoba. Međutim, riječ je o *conditio sine qua non* za ubiranje plodova našega odgojnog zalaganja i obavezuje nas na ustanovljivanje snažnijeg i srdačnijeg odnosa među odgajateljima.

Odgajatelji mogu uspostaviti tri vrste odnosa:

- (a) *radni*, koji se u biti svodi na najmanju moguću mjeru – vršenje službe i odgovarajuću naknadu
- (b) *profesionalni*, u kojemu – osim vršenja službe i primanja naknade – postoji i prijateljski odnos i razgovor o temama koje se tiču zajedničke profesije

- (c) *vokacijski*, koji je svojstven odgajateljima koji vjeruju u vrijednost odgoja i koji svoj odgajateljski posao vrše kao poslanje.

Biti danas učitelj jest tehnička služba (podučavatelj), ali je iznad svega i osobni poziv (odgajatelj). Formiranje i odgajanje, usmjeravanje i podučavanje upućuju na ozbiljnu pripremu po čemu odgajatelj i onda kada djeluje ovisi o vlastitoj kreativnosti, pronicljivosti i dobroti, jer učenik pred kojim se nalazi, po svojoj živoj inteligenciji i aktivnoj slobodi, uvijek predstavlja misterij sa svojim neočekivanim djelovanjem i reakcijama, kojemu je sve potrebno, a ipak mu ništa nije dovoljno.

Međusobni odnos između odgajatelja s obzirom na poziv jest ono što ujedinjuje pomoću životnih ideja i jednakih vrednota koje se želi zajednički njegovati. Ta vrsta odnosa jest ono što najbolje priliči skupini odgajatelja koji žele postojano i uz postupno produblivanje promicati odgojni projekt. Taj se odnos u konačnici temelji na uvjerenju da postoji skup vrednota koje zajednički njegujemo i poslanje koje ostvarujemo.

Plod takva odnosa jest mogućnost posobljenijeg poslanja u odnosu prema stvarnoj »slobodi« odgajatelja, njegovim zahtjevima za samostalnošću u izboru ciljeva i sredstava za njihovo postizanje, »energiji« koju ima i koju valja poštivati te mu pomagati da je razvije pomoću resursa i načina različito raspoređenih u raznim životnim razdobljima.

Odgaj tako uključuje predlaganje valjanih iskustava koja potiču na uključivanje, pomaže mladima da rastu u svojoj nutrini oslanjajući se na unutarnju slobodu i suprotstavljajući se vanjskim uvjetovanostima. To ujedno znači »osvojiti srce« mladih kako bi ih se nepristrano privuklo

vrednotama, ispravljajući odstupanja i obuzdavajući strasti. Pripravlja ih na budućnost združujući uz formaciju uma usvajanje djelatnih umijeća; stiže onamo gdje se rađa i ukorjenjuje ponašanje mladih kako bi u njima razvio osobnost sposobnu donositi vlastite odluke i razlučivati; osposobljuje mlade za konkretnost društvenog i crkvenog života. To je težak zadatak salezijanskog odgajatelja.

5. ZAKLJUČAK

»Danas naši problemi nisu samo politički. Oni su i moralni (i kulturalni), a povezani su i sa smislom života. Smatrali smo kako je samo po sebi razumljivo da, dok se nastavlja ekonomski rast, sve ostalo možemo potisnuti u područje privatnoga. Danas kad se ekonomski rast počinje zaustavljati, a moralna je ekologija lišena reda, počinjemo shvaćati da naš zajednički život zahtijeva nešto više od isključive brige za nagomilavanje materijalnih dobara.«⁹

Današnje društvo ima temeljni, neodgodiv zadatak: pripremiti ljude da budu humaniji! Ta briga nije nešto novo: već se Sokrat u svoje vrijeme čudio što postoje škole koje pripravljaju konjanike, mornare, vojnike za vršenje svoje buduće profesije, a ne postoje škole koje pripravljaju za to da se bude čovjek. *Odgaj* se ostvaruje u okruženju pojedinog naroda, u čiju službu se stavlja u procesu njegova humaniziranja. *Škola* mora voditi računa o društveno-kulturalnoj stvarnosti onih kojima je namijenjena i biti otvorena za sveobuhvatnu humanost.

Cilj odgoja u Europi mora biti izgradnja dostojnije ljudske budućnosti za sve mlade. Ograniči li se odgoj jedino na postizanje ekonomskih ciljeva i na nagomilavanje materijalnih dobara, prema čemu teži današnja globalizacija, tada izdaje svo-

je vlastito poslanje. Potrebna je duboka moralna i kulturna reforma želi li naš svijet i dalje biti gospodar vlastite zajedničke sudbine. Ta je reforma ako ne prvi, onda glavni zadatak odgoja.

Odgaj čovjeka po završetku 20. st. ugrožen je dvjema opasnostima: s jedne strane dogmatizmi, militarizam i prozelitizam, a s druge čisto, hladno i kruto tehniciranje, nakon kojega slijedi gubitak smisla, obeshrabrenje i demoralizacija. Na križanju između tih opasnosti se ovoga trenutka nalazimo. To može završiti u složenijem građanstvu, koje prihvaća različitost i obogaćeno je drugim obzorima koji su njegovali različite čovjekove osjećaje, potičući novu simfoniju vrednota i nada. Sve to, međutim, zahtijeva stanovit napor kako bi se ponovno otkrilo ono što je čovjeku zajedničko, što je sveopće transcendentno i sveta dimenzija svakog lica. Inače će se prvo pojaviti sukob, a nakon toga želja za isključivanjem. Jedino će nastojanje oko komunikacije, u realističnom prihvaćanju razlika, učiniti Europu mirnom i pomirenom zemljom.

Nova Europa čudesno je ponovno dobila želju za slogom i obranom ljudskih prava za sve. Međutim, ti veliki rezultati i stečevine sa sobom donose i nove probleme, izazove i odgovornosti.

Odgajati u današnjoj Europi znači odgajati u društvu uzdrmanom običajima i idejama različitima od onih koji su dosad oblikovali moral Europe. Europa je danas obilježena korjenitim individualizmom, pri čemu načelo zavođenja zamjenjuje načelo uvjerenja. Tu je svaki subjekt uzdignut na apsolutnu visinu i udaljen ili različit od svoga bližnjega, a masovno se umnažaju i razosobljuju sredstva i poruka. Tu s jedne

⁹ R. BELLAH i dr., *Hábitos del corazón*, Madrid, 1989, str. 374.

strane trgovački narcizam i cinizam, a s druge nasilje i pomanjkanje solidarnosti uvelike uobličavaju javni život.

Odgajati danas znači odgajati u društvu koje je sve određenije ideološkim, religijskim i kulturalnim pluralizmom, što je plod nezaustavljiva procesa globalizacije. Znači odgajati za pravdu i solidarnost, za suživot pun poštovanja i suradnje, u kojem se ujedinjuju nužno poštivanje vrednota i ideala koji utemeljuju nacionalnu zajednicu te, istovremeno, integriranje komplementarnih vrednota koje su svojstvene manjinama. Znači osobno odgajati u vremenu u kojemu su se televizija i internet pretvorili u prve odgojne čimbenike i u kojemu nijedna ustanova nema hrabrosti ići dalje od tehničkih znanja ili uske pravne informacije kako bi ponudila vrednote, smisao i nadu onima koji se otvaraju životu i integriraju u društvo.

Kako bi se postigla svrha cjelovite formacije osobe u poštivanju demokratskih načela suživota te temeljnih prava i sloboda, odgoj će uključivati formaciju i informaciju, tehniku i vrednote, tako da prvo uobličí ljude, zatim građane, a nakon toga stručnjake. Sljedeća tri cilja osobito su zna-

čajna svim školama, pripadale one državi ili pak bile javne nedržavne škole. To su: *humanost, građanstvo, stručnost.*

Te činjenice stavljaju pred učitelje, odgajatelje i političare nove izazove. Kako odgajati kad ne postoji zajednička antropološka kultura? Kako uputiti nove naraštaje, pomažući im da budu radosni muškarci i žene, kad ne postoje jasne ideje i zajednički ciljevi čovječanstva, u svjetlu kojih se razlučuje istinito od lažnoga, pravedno od nepravednoga, ono što čini dostojanstvenim od onoga što ponižava, ukratko – humano od nehumanoga? Njegovanje i obrana ljudskih prava, osjećaj za građanstvo, etička, estetska i religiozna dimenzija, ostvarivanje zajedničkih projekata – sve su to moralni imperativi našega povijesnog trenutka. Međutim, djelovanje treba pratiti razmišljanje, koje istražuje u antropološkim temeljima postojanja. Mir se uspostavlja pomoću suglasnosti i postignutih sporazuma, ali jednako tako i zahvaljujući stvarnom sučeljavanju s problemima, sa zajedničkim uvjerenjima i idealima. Čovjek, svaki čovjek, je postavljen na sveti temelj koji treba otkriti kako bi proslijedio dalje od sebe i došao k Bogu.